

STRATEGIJA ODRŽIVOG TURIZMA U SPECIJALNOM REZERVATU PRIRODE GORNJE PODUNAVLJE

Autori:

Dr Vladimir Stojanović

Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Prirodno-matematički fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.

Miljan Velojić, JP Vojvodinašume, Petrovaradin.

Radmila Šakić, JP Vojvodinašume, Šumsko gazdinstvo Sombor.

Tekst strategije je rezultat terenskog rada, istraživanja, sastanaka i konsultacija unutar Foruma, koji je ujedno i usvojio ovu Strategiju kao validan dokument za budući razvoj održivog turizma.

SRP Gornje Podunavlje, Sombor, 2014.

PREDGOVOR

Održivi turizam je pozitivan pristup u razvoju ove delatnosti koji namerava da umanjiti tenzije i neslaganja nastala u kompleksu interakcija između turističke privrede, posetilaca, životne sredine i lokalnih zajednica. To je pristup koji uključuje dugoročni koncept razvoja prirodnih i stvorenih resursa. Ovo nije antirazvojni koncept, već on insistira na priznanju ograničenog razvoja. Održivi turizam je paradigma za razvoj turizma u zaštićenim područjima. Zaštićena područja su značajne turističke destinacije. Principi održivog turizma pomažu planerima i menadžerima da se njihovi prostori i urede kao male destinacije održivog turizma. Poseta nacionalnim parkovima i ostalim zaštićenim područjima u svetu je u porastu, pa se kao značajan zadatak ističe i strateški pristup ovim aktivnostima.

Strategija razvoja održivog turizma u Specijalnom rezervatu prirode Gornje Podunavlje, pre svega, odlikava težnju Upravljača zaštićenog područja da osmisli i pokrene razvoj turizma na način koji neće degradirati prirodne i kulturne vrednosti. Strategijom se insistira na saradnji i uvažavanju svih stejkholdera ove destinacije, što uostalom i jedini put kao održivom razvoju turizma. U tom pravcu pre pisanja samog dokumenat održano je više sastanaka i konsultacija sa aktuelnim i potencijalnim akterima zaštite prirode i razvoja turizma. Preciznije, tekst strategije je rezultat terenskog rada, istraživanja, sastanaka i konsultacija unutar Foruma, koji je ujedno i usvojio ovu Strategiju kao validan dokument za budući razvoj održivog turizma.

Specijalni rezervat prirode Gornje Podunavlje je prvo zaštićeno područje u Srbiji koje nastoji da dobije Evropsku povelju održivog turizma u zaštićenim područjima. Upravljač zaštićenog područja očekuje da se status Povelje iskoristi kao najbolji alat u postizanju ekoloških,

socio-kulturnih i ekonomskih ciljeva ove destinacije. U budućnosti se očekuje da ceo prostor bude proglašen za UNESCO Prekogranični Rezervat biosfere Mura-Drava-Dunav (TBR MDD). S obzirom da međunarodni statusi zaštite privlače veći broj turista, za očekivati je da uređivanje i organizovanje destinacije doprinese kvalitetnijem korišćenju svih turističkih resursa.

1. UVOD

Specijalni rezervat prirode Gornje Podunavlje se nalazi u severozapadnom delu Vojvodine i Srbije. Prostire se uz levu obalu Dunava i obuhvata brojne meandre, mrtvaje, kanale, odnosno, vodene, močvarne, livadske i šumske ekosisteme, nastale u procesu neprestanog uticaja reke. Ukupna površina Specijalnog rezervata prirode iznosi 19.648 ha.

Uzimajući u obzir potencijalni i aktuelni uticaj lokalnog stanovništva na zaštićeno područje, kao i zaštićenog područja na zajednice lokalnog stanovništva, područje analizirano u ovoj strategiji pored Specijalnog rezervata prirode Gornje Podunavlje obuhvata i naselja koja ga okružuju i koja teritorijama svojih atara izlaze na Specijalni rezervat prirode. To su: Bački Breg, Kolut, Bezdan, Bački Monoštor, Kupusina, Apatin, Svilojevo i Sonta. Grupi ovih naselja dodat je i Sombor – administrativno sedište Zapadnobačkog okruga i grad od velikog značaja u upravljanju prostorom Gornjeg Podunavlja.

Specijalni rezervat prirode Gornje Podunavlje je u proteklih desetak godina više puta analiziran i proučavan iz ugla razvoja turizma i zaštite prirode. O tome svedoči i više projekata i planova u ovim oblastima. Kao i brojne druge destinacije u ekonomski manje razvijenim regijama i državama, ovo zaštićeno područje se suočava sa brojnim izazovima. Koliko je stvarno moguće da korelacija u upravljanju zaštitom i turizmom učini ovu regiju, sastavljenu od teritorija jedne opštine i jednog grada, uspešnijom, ekološki kvalitetnijom i boljom za život lokalnog stanovništva?

Na osnovu istraživanja ističu se sledeće prednosti zahvaljujući kojima Gornje Podunavlje može graditi svoju konkurentnost:

- dobar položaj, uključujući i sve mogućnosti pograničnog karaktera regije;
- očuvanost izvornih prirodnih odlika vlažnog staništa u priobalju Dunava, po čemu je ovaj prostor i u smislu turističke valorizacije izrazito vredan;
- očuvanost lokalne arhitekture i ambijantalnih celina u selima koja okružuju Specijalni rezervat prirode, kao i prisustvo folklornog materijalnog i nematerijalnog nasleđa.
- multikulturalnost i prisutnost više naroda i etničkih grupa koji vekovima zajednički žive na ovim prostorima;
- zainteresovanost lokalnog stanovništva, upravaljača i lokalnih institucija za razvoj turizma.

Specijalni rezervat prirode Gornje Podunavlje predstavlja jedno od poslednjih dobro očuvanih vlažnih staništa plavnih ravnica u Srbiji. Slično kao i u slučaju brojnih drugih zaštićenih područja i ovaj prirodni predeo ugrožavaju aktivnosti i delatnosti u njegovom okruženju. Neke od privrednih aktivnosti razvijaju se vekovima unazad (zemljoradnja, stočarstvo, ribarstvo,

šumarstvo). U poslednjih desetak godina prisutno je pojačano interesovanje za potencijale razvoja turizma.

Kako turizam ne bismo stihijski razvijali i sa štetnim uticajima na ekosisteme i lokalne kulture, tako je neophodno da pokrenemo određeni strateški pristup. Ciljevi i vizija turizma moraju biti usklađeni sa prirodnim resursima i potrebama lokalnog stanovništva. Jedan od mogućih puteva za postizanje ciljeva održivog turizma je i Evropska povelja održivog turizma u zaštićenim područjima. Ona bi trebala da podstakne upravljače SRP Gornjeg Podunavlje da zaštite prirodne i kulturne vrednosti regije kroz razvoj ove delatnosti, obezbede kvalitetno iskustvo u svim aspektima turističke ponude, formiraju nove i kvalitetne turističke proizvode i sprovedu monitoring uticaja na životnu sredinu.

Najvažnije od svega, u inicijalnoj fazi razvoja turizma, Evropska povelja održivog turizma u zaštićenim područjima treba da pokrene inicijativu bolje komunikacije između svih interesenata za razvoj turizma na ovom prostoru. U prvom redu to su: upravljač zaštićenog područja, lokalne samouprave, turističke organizacije opština i zajednice lokalnog stanovništva sa svojim predstavnicima.

Uprkos dosadašnjim očekivanjima turizam još uvek nije na optimalnom nivou razvoja u Gornjem Podunavlju. Status zaštićenog područja na nacionalnom nivou, kao i međunarodni statusi: Ramsarko područje, IBA (Important Bird Area), IPA (Important Plant Area), PBA (Prime Butterfly Area), a u dogledno vreme i UNESCO Prekogranični Rezervat biosfere Mura-Drava-Dunav (TBR MDD); otvaraju veliku šansu čitavoj regiji u razvoju turizma. Posebno bi trebalo da se istaknu ruralni ekoturizam. Povelja bi mogla da bude osnovni garant održivosti za svaki od oblika turizma i sve turističke aktivnosti.

2. THE EUROPEAN CHARTER FOR SUSTAINABLE TOURISM IN PROTECTED AREAS

The European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas is a practical management tool for ensuring that tourism development in Europe's protected areas is sustainable. The Charter is awarded by the Europarc Federation, an umbrella organisation of protected areas across 37 European countries.

The underlying aims of the Charter are:

- to increase awareness of, and support for, Europe's protected areas as a fundamental part of our heritage that should be preserved for, and enjoyed by, current and future generations;
- to improve the sustainable development and management of tourism in protected areas, which takes account of the needs of the environment, local residents, local businesses and visitors.

These aims are elaborated in a set of ten principles, which are to:

- involve all those implicated by tourism in and around the protected area in its development and management;

- prepare and implement a sustainable tourism strategy and action plan for the protected area;
- protect and enhance the area's natural and cultural heritage, for and through tourism, and protect it from excessive tourism development;
- provide all visitors with a high-quality experience in all aspects of their visit;
- communicate effectively to visitors about the special qualities of the area;
- encourage specific tourism products which enable discovery and understanding of the area;
- increase knowledge of the protected area and sustainability issues amongst all those involved in tourism;
- ensure that tourism supports and does not reduce the quality of life of local residents;
- increase benefits from tourism to the local economy;
- monitor and influence visitor flows to reduce negative impacts.

3. ANALIZA PODRUČJA I POTENCIJALA

3.1. Geografski položaj i granice područja koje je predmet strategije

Gornje Podunavlje se nalazi između 45°31'47'' i 45°55'16'' severne geografske širine i između 18°49'08'' i 19°05'43'' istočne geografske dužine, po Griniču.

Specijalni rezervat prirode Gornje Podunavlje je nepravilnog i izduženog oblika, u smeru sever – jug. Severna granica ovog zaštićenog prirodnog dobra je ujedno i državna granica između Srbije i Mađarske. Zapadna granica je omeđena maticom Dunava. Južna granica je, takođe, predstavljena tokom Dunava, koji posle ušća Drave teče pravcem zapad-istok. Na krajnjem jugoistoku Gornje Podunavlje doseže do granice između opština Apatin i Odžaci, nedaleko od mosta između Bogojeva (Srbija) i Erduta (Hrvatska). Istočna granica, svojim pravcem pružanja, najviše utiče na odstupanje od pravilnog izduženog oblika. Ona ni u jednom sektoru nije ni približno paralelna sa tokom Dunava, odnosno, sa zapadnom granicom. Odstupanje je najveće kod naselja Bezdán i Bački Monoštor, između kojih se prostor Gornjeg Podunavlja provlači. U sektoru grada Apatina teritorijalni kontinuitet je prekinut, odnosno, svodi se isključivo na levu obalu Dunava.

Specijalni rezervat prirode i njegova okolina su saobraćajno dobro povezani regionalnim i lokalnim saobraćajnicama. Najznačajnije su one koje Novi Sad povezuju sa Somborom, preko Bačkog Petrovca i Odžaka, kao i regionalni putni prevac Novi Sad – Vrbas – Kula – Sombor. Iz više različitih pravaca Specijalni rezervat prirode je povezan sa međunarodnim putnim pravcem E-75. Na ovom području se nalaze čak tri granična prelaza, dva prema Hrvatskoj (Bezdán i Bogojeva) i jedan prema Mađarskoj (Bački Breg).

Karta 1. Geografski položaj i granice Specijalnog rezervata prirode Gornje Podunavlje

Položaj Specijalnog rezervata prirode Gornje Podunavlje u širem okruženju Parka Prirode Kopački rit (Hrvatska) i Nacionalnog parka Dunav-Drava (Mađarska), od posebnog je značaja za zaštitu prirode i potencijalni razvoj turizma. Ova zaštićena područja su deo jedinstvenog prirodnog predela plavnih ravnica koji je kao takav jedan od najvećih u Evropi, pa je i iz tog razloga neosporan njegov značaj. Aktivnosti zaštite UNESCO Prekograničnog Rezervata biosfere Mura-Drava-Dunav (TBR MDD), u kome bi se našla sva tri zaštićena područja sa širom okolinom, otpočele su sa proglašavanjem statusa Rezervata biosfere u Hrvatskoj i Mađarskoj. Međunarodni statusi zaštite prirode predstavljaju privlačne turističke destinacije kako zbog svog prirodnog i kulturnog potencijala, tako i zbog značaja tih statusa za ukupni imidž.

3.2. Zaštita Gornjeg Podunavlja i status u planskim dokumentima

Gornje Podunavlje je zaštićeno kao prirodno dobro I kategorije. Počeci zaštite područja i prirodnih vrednosti datiraju iz 1955. kada je Zavod za zaštitu prirode doneo rešenje o zaštiti monoštorskih šuma zbog staništa orla belorepana i crne rode. Opština Sombor je osam godina kasnije donela odluku o stavljanju pod zaštitu dela mešovitih sastojina topole, bele topole, vrbe i drugih vrsta drveća na području Monoštorskog rita (600 ha), kao strogog prirodnog rezervata. Opština je, takođe, na predlog Pokrajinskog zavoda za zaštitu prirode, donela rešenje o zaštiti monoštorskih šuma, kao strogog prirodnog rezervata (74,93 ha). Paralelno sa tim, zaštićeno je i 6,06 ha šuma kao prirodni spomenik. Opština Apatin je 1987. stavila područje Bestrementa (9,63 ha) pod zaštitu, kao rezervata za održavanje fonda retkih i ugroženih biljnih i životinjskih vrsta.

Na osnovu mišljenja istraživača Pokrajinskog zavoda za zaštitu prirode, opštine Sombor i Apatin su donele odluku o formiranju Regionalnog parka Gornje Podunavlje 1982. godine. Nakon opsežnih istraživanja i terenskog rada 2001. godine Gornje Podunavlje je zaštićeno kao specijalni rezervat prirode.

Gornje Podunavlje se dovodi u vezu sa nekoliko međunarodnih statusa zaštite. Zbog poznatih ornitoloških vrednosti ovo prirodno dobro je pod imenom „Gornje Podunavlje or Monoštor”, 1989. godine uvršteno u registar IBA područja. Na listi Ramsarskih područja našlo se 2007. godine. Kao IPA područje Gornje Podunavlje je zavedeno 2007. U septembru 2013. Gornje Podunavlje je zajedno sa širom okolinom nominovano za UNESCO Prekogranični Rezervat biosfere Mura-Drava-Dunav (TBR MDD). Konačno, Specijalni rezervat prirode je deo Evropskog zelenog pojasa. Evropski zeleni pojas je panevropska inicijativa koja obuhvata 22 države u cilju stvaranja ekološke mreže duž trase nekadašnje Gvozdena zavese, koja naglašava značaj povezivanja zaštite biodiverziteta i održivog ruralnog razvoja. Cilj Evropskog zelenog pojasa je integracija potreba lokalnih zajednica i zaštite prirode kroz prekograničnu saradnju. Takođe, Evropski zeleni pojas ujedinjuje države Evrope i to one koje ču članice Evropske unije, koje su kandidati za članstvo i one koje to nisu.

Specijalnim rezervatom prirode Gornje Podunavlje, od proglašenja, jula 2001. godine, upravlja JP Vojvodinašume iz Petrovaradina. U cilju njegove dugoročne zaštite i očuvanja izrađuju

se desetogodišnji plan upravljanja i godišnji programi upravljanja u kojima su sadržane sledeće aktivnosti upravljača:

- izrada planskih dokumenata;
- čuvanje, nadzor i praćenje stanja;
- saradnja sa korisnicima i interesnim grupama;
- zaštita i očuvanje prirodnih vrednosti;
- mere zaštite i korišćenja prirodnih resursa;
- razvojne aktivnosti;
- naučno-istraživačke aktivnosti;
- kulturne, obrazovne, turističko-rekreativne delatnosti;
- projektne aktivnosti;
- uređivanje i opremanje područja;
- međunarodna saradnja.

Dokumentni planovi od značaja za zaštitu i turističko korišćenje resursa ovog područja su sledeći:

- Strategija razvoja turizma Republike Srbije, Horwath Consulting – Zagreb, Ekonomski fakultet – Beograd, 2005, 2006.
- Marketing strategija turizma Vojvodine, Sekretarijat za privredu, Autonomna pokrajina Vojvodina, Novi Sad, 2009.
- Studija izvodljivosti razvoja ekoturizma u zaštićenim prirodnim dobrima, sa posebnim osvrtom na Ramsarska područja, Departman za geografiju turizam i hotelijerstvo, Pokrajinski sekretarijat za zaštitu životne sredine i održivi razvoja, Novi Sad, 2011.
- Master plan turističke destinacije Gornje Podunavlje, Naučno-istraživački centar, Ekonomski fakultet, Beograd, 2007.
- Uredba o zaštiti Specijalnog rezervata prirode „Gornje Podunavlje”, Službeni glasnik Republike Srbije, broj 45, 2001.
- Prostorni plan Republike Srbije 2010 – 2014 – 2021, Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja, Republička agencija za prostorno planiranje, Beograd, 2010.
- Regionalni prostorni plan Autonomne pokrajine Vojvodine do 2020. godine, Zavod za urbanizam Vojvodine, Novi Sad, 2012.
- Prostorni plan područja posebne namene Specijalnog rezervata prirode Gornje Podunavlje, Zavod za urbanizam Vojvodine, Novi Sad, 2012.

Potvrda opredeljenosti za razvoj turizma su i brojni projekti realizovani tokom poslednjih nekoliko godina na ovom području. Neki od važnijih su sledeći:

- Kultura i priroda za bolji kvalitet života – komparativna analiza zakonske i podzakonske regulative koja se odnosi na oblast turizma, IPA – prekogranična saradnja sa Mađarskom, Agencija za razvoj malih i srednjih preduzeća – Grad Sombor, 2006;
- Postavljanje turističke signalizacije u Somboru, Pokrajinski sekretarijat za privredu, Opština Sombor, 2007;

- Tradicija za budućnost – ruralni turizam (ciljevi projekta su socijalni i kulturni razvoj Baranje u Hrvatskoj i Bačke u Srbiji, kao i održivo upravljanje prirodnim i kulturnim resursima kroz razvoj ruralnog turizma), IPA – prekogranična saradnja sa Hrvatskom, Opština Apatin, 2011 – 2013.

3.3. Prirodne odlike Specijalnog rezervata prirode Gornje Podunavlje

Prirodni predeo Specijalnog rezervata prirode Gornje Podunavljeu osnovi predstavlja dobro očuvanu plavnu ravnica u priobalju Dunava. Ovo zaštićeno područje obuhvata Apatinski rit, Monoštorski rit i Karapandžu. Vrednost ekosistema Gornjeg Podunavlja ogleda se i u tome što oni predstavljaju jedan od retko sačuvanih prirodnih predela u pretežno agrarnom okruženju Zapadne Bačke.

Slika 1. Apatinski rit u južnom delu Specijalnog rezervata prirode Gornje Podunavlje

Foto: L. Lazić

Specijalni rezervat prirode se prostire na lesnoj terasi i aluvijalnoj ravni. Lesna terasa zauzima manji deo na potezu šume Štrbac. U geološkoj građi ovde preovlađuju suvozemni, barski i pretaloženi les diluvijalne starosti. Prosečna nadmorska visina iznosi oko 90 m. Aluvijalna ravan je za 3-4 m niža reljefna celina u čijoj geološkoj građi preovlađuju pretaloženi les, pesak, aluvijalni šljunkovi, peskovi, gline i mulj. Mikroreljef ove celine je izrazito dinamičan sa ostacima starih rečnih tokova, obalskim brežuljcima i depresijama. Oni zajedno predstavljaju značajno lokalno geonasleđe.

Klima čitavog podneblja je kontinentalna, sa toplim letima i hladnim zimama. Prema višegodišnjim prosecima za obližnju meteorološku stanicu najniže temperature se beleže u januaru (-1,6°C), a najviše u julu (21,1°C). Prosečna godišnja vrednost temperature vazduha iznosi 10,7°C. Boravak u Gornjem Podunavlju je posebno prijatan u prolećnim, jesenjim, a potom i letnjim mesecima.

Hidrološke vrednosti predstavljaju jedan od suštinskih prirodnih fenomena Gornjeg Podunavlja. Dunav daje osnovni pečat čitavom predelu. Visoke vode su prilikom uobičajenih godišnjih izlivanja od značaja za ceo Specijalni rezervat prirode, a posebno za ekosisteme Apatinskog rita. U Specijalnom rezervatu prirode je prisutan veći broj rečnih meandara kao posledica složene hidrološke aktivnosti velike reke. Najznačajniji su: Bajski kanal, Baračka, Monoštorski Dunavac, Petreški Dunavac, Srebrnički Dunavac i Staklarski Dunavac. Reka Plazović protiče kroz severoistočni deo Specijalno rezervata prirode u potezu šume Štrbac, gde poseduje značajne ekološke i estetske attribute. Najzad, veliki broj jezera i bara daje Gornjem Podunavlju u hidrološkom smislu konačni predeoni lik. Rekreativni i turistički značaj hidroloških vrednosti je u više navrata potvrđen. Ove lokacije su omiljene za brojne izletnike, ribolovce, lovce, sportiste, a u novije vreme i za ekoturiste.

Isprepletenost vodenih, barsko-močvarnih, livadskih i šumskih ekosistema, učestvuje u izgradnji značajnog mozaika različitih vegetacijskih formi. U izuzetnom florističkim bogatstvu najznačajniji uticaj ima dendroflora, jer polovina od ukupne površine Rezervata otpada na šume. Najznačajnije vrste su hrast lužnjak (*Quercus robur*), bela topola (*Populus alba*), crna topola (*Populus nigra*), bela vrba (*Salix alba*), poljski jasen (*Fraxinus angustifolia*) i vez (*Ulmus laevis*). Ove šume su još poznate kao ritske šume i one predstavljaju vredne autohtone šumske zajednice. Pojedinačno se mogu spomenuti i istaći sledeće vrste flore: rebratica (*Hottonia palustris*), borak (*Hippuris vulgaris*), kukurjak (*Eranthis hyemalis*), zakrčljala perunika (*Iris spuria*), jezičasti ljutić (*Ranunculus lingua*).

Slika 2. Autohtone ritske šume pod poplanim talasom Dunava

Foto: V. Stojanović

Karakteristična flora i vegetacija značajnim delom stvaraju dobre uslove za život velikog broja životinjskih vrsta. Posebno se ističu: jelen obični (*Cervus elaphus*), divlja svinja (*Sus scrofa*), orao belorepan (*Haliaeetus albicila*) i crna roda (*Ciconia nigra*). Shodno bogatstvu voda i brojnih akvatorija izuzetno je i bogatstvo ihtiofaune. Do sada je resurs životinjskog sveta korišćen za razvoj lovnog turizma, po kome je Gornje Podunavlje dobro poznato, i sportskog ribolova koji još uvek nije optimalno razvijen kao oblik turizma. Korišćenje potencijala životinjskog sveta u svrhu razvoja ekoturizma još uvek je u začetku.

3.4. Društveni odlike u okruženju Specijalnog rezervata prirode Gornje Podunavlje

U okruženju Specijalnog rezervata prirode se nalazi devet naseljenih mesta, sedam seoskih i dva gradska. Seoska naselja su Bački Breg, Kolut, Bezdán, Bački Monoštor, Kupusina, Sonta i Svilojevo. Sombor i Apatin su gradski centri.

Ukupno 83.111 stanovnika nastanjuje sela i gradove oko Specijalnog rezervata prirode Gornje Podunavlje. Depopulacija je slično kao i u drugim krajevima Srbije osnovni demografski problem. Broj stanovnika u naseljima oko Gornjeg Podunavlja je u opadanju. Etnička struktura stanovništva je izrazito šarolika i to je jedna od glavnih demografskih i kulturnih prepoznatljivosti ove regije. Na ovom području živi oko 20 nacija i raznih etničkih grupa. Najbrojniji su Srbi, Mađari i Hrvati. Etnička šarolikost je posledica brojnih kolonizacija koje su se sprovodile na ovom prostoru u proteklih nekoliko vekova, a u zavisnosti od promena vlasti i državnih granica.

Tabela 1. Kretanje broj stanovnika u naseljima oko
Specijalnog rezervata prirode Gornje Podunavlje

	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
Bački Breg	2.244	2.218	2.045	2.006	1.770	1.585	1.388	1.140
Kolut	2.927	2.877	2.597	2.148	1.866	1.710	1.710	1.327
Bezdan	6.691	6.681	6.813	6.427	6.085	5.472	5.263	4.623
Bački Monoštor	4.555	4.636	4.560	4.590	4.432	4.205	3.920	3.485
Kupusina	3.200	3.146	3.133	3.036	2.694	2.500	2.356	1.952
Svilojevo	1.750	1.917	1.785	1.667	1.490	1.278	1.364	1.219
Sonta	7.181	6.981	6.821	6.508	6.313	5.990	4.992	4.331
Apatin	13.195	14.465	17.191	17.565	18.320	18.389	19.320	17.411
Sombor	33.613	33.632	37.760	44.100	48.454	48.993	51.471	47.623
Ukupno	75.356	76.553	82.705	88.047	91.424	90.122	91.784	83.111

Seoska naselja supočela da dobijaju morfologiju nakon kolonizacije polovinom 18. veka. Podizana su uglavnom po ortogonalnom principu u kome se ulice seku pod pravim uglom. Do danas su sačuvani primeri tradicionalne arhitekture u kojima dominiraju dva tipa kuća. Prvi tip svojom osnovom prati dubinu dvorišta (tzv. kuća na brazdu), a drugi ulični front (tzv. kuća uz put). Ukrašavanje fasada je usklađeno sa kulturnim i umetničkim trendovima vremena u kome su nastale (barok, klasicizam, secesija...). Vredni primeri folklorne arhitekture još uvek su očuvani u brojnim selima. Posebno se izdvajaju: Bački Breg, Bezdan, Bački Monoštor, Kupusina i Sonta.

Slika 3. Tradicionalno narodno graditeljstvo u selima oko Rezervata Gornje Podunavlje
Foto: V. Stojanović

U Somboru kao najvećem gradu ovog područja uočljivo je nasleđe građanskog društva. Morfologija centra grada je specifična u poređenju sa drugim gradovima na ovim prostorima. Stari grad je bio je unutar četvorouglaone tvrđave opasan šancem. U 18. veku kada je strateški položaj mesta postao nebitan, šanac je zatrpan, a na njegovom mestu trasirane četiri velike ulice – tzv. venac. One i danas opasuju staro gradsko jezgro. Najvažnije graditeljske vrednosti Apatina koncentrisane su u glavnoj ulici. Nekada su to uglavnom bile privatne kuće Apatinaca u prošlim vremenima, pa je kao takva ova ulica imala karakter statusnog simbola. Klinker opeka od koje su izgrađene mnoge kuće korišćena je i za izgradnju brojnih zgrada u Budimpešti i Beču, što dodatno svedoči o njenom kvalitetu i Apatinu kao privrednom centru.

U naseljima oko Specijalnog rezervata prirode nalazi se 41 zaštićeni spomenik kulture od izuzetnog, velikog i opšteg značaja. Kulturna samosvest lokalnog stanovništva ogleda se u otvaranju etno-kuća u Bezdanu, Bačkom Monoštoru, Kupusini i Sonti, sa osnovnim zadatkom negovanja narodne kulture i tradicije. U skoro svim naseljima se održavaju lokalni festivali i manifestacije. Neki od njih imaju višedecenijsku tradiciju (npr. Groždebale u Sonti). U samom Rezervatu i njegovoj okolini nalazi se i veći broj spomenika tehničke kulture koji svedoče o uređenju voda čitavog područja.

3.5. Ekonomske odlike i zaposlenost lokalnog stanovništva

Jedan od najvećih problema regije jeste privredno i ekonomsko zaostajanje, naročito u poređenju sa parametrima i pokazateljima iz perioda osamdesetih godina 20. veka, pre ratova i sukoba na prostoru bivše Jugoslavije. Ekonomske prilike otežava i visok procenat nezaposlenih.

Dominantne privredne delatnosti u regiji su poljoprivreda i industrija. Najveći broj zaposlenih angažovan je unutar ovih sektora. Zemljoradnja je razvijena zahvaljujući černozeumu, koji pripada redu najplodnijeg zemljišta u ovom delu Evrope. Najčešće uzgajane poljoprivredne kulture su: pšenica, kukuruz, suncokret i šećerna repa. Ratarstvo je znatno više organizovano od stočarstva, koje je mahom ekstenzivnog karaktera i odvija se u okolini nasipa duž toka Dunava i na pojedinim slatinama. Između brojnih kanala i rukavaca nalaze se ostaci nekadašnjih poljoprivredno-ekonomskih gazdinstava (npr. Veliki salaš kod Sonte). To su bili giganti u uslovima socijalističke privrede. Sada nemaju veći značaj. Stočarstvo je manje razvijeno od zemljoradnje i u poslednjih 20 godina udeo ove grane u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji znatno opada. Mnoge farme u tom periodu su zatvorene.

Veliki potencijal poljoprivrede bi trebalo pretočiti u koncept održive poljoprivrede, koja unapređuje kvalitet životne sredine i zadovoljava potrebe za zdravom hranom. U tom pravcu posebno su značajni rečni nanosi na kojima tradicionalno dobro uspevaju voće i povrće (npr. atar sela Kupusina). Prostranstva pod slatinama, posebno na aluvijalnoj terasi, imaju veliki značaj u razvoju stočarstva. Stočarstvo se takođe kroz detalje iz tradicionalnog načina života može prezentovati turistima, na primer na slatinama u okolini Sonte, Svilojeva i Sombora. Šansa u razvoju poljoprivrede, bez obzira da li se radi o malim gazdinstvima ili velikim preduzećima, mora biti jednaka za sve.

Najveći industrijski centri su Sombor i Apatin. U periodu tranzicije mnoga preduzeća koja su predstavljala velike kompanije socijalističke privrede su zatvorena. Neka druga su opstala, ali u uslovima transformacije vlasništva od državnog ka privatnom.

Osnovni preduslov ekonomskog i društvenog razvoja na ovom prostoru mora biti zaštita prirode, prvenstveno očuvanje plavnih ravnica i režima plavljenja Apatinskog i Monoštorskog rita, a potom i očuvanje značajnih slatina u aluvijalnoj ravni Dunava i na lesnoj terasi. Upravljanje čitavim područjem moglo bi da pruži nove mogućnosti stanovništvu koje ovde živi kroz održivi razvoj turizma i poljoprivrede. U taj proces bi trebalo da budu uključeni svi stekholderi – upravljač zaštićenog područja, lokalna i regionalna vlast, poljoprivredni proizvođači, turističke organizacije, nevladin sektor i drugi. Neki poljoprivredni proizvodi uspešno bi mogli da se plasiraju i kroz razvoj turizma (npr. žitarice, med iz Gornjeg Podunavlja, Somboski sir...).

3.6. Analiza i valorizacija turističkih potencijala

Prirodni turistički potencijali su povezani sa činjenicom da je Gornje Podunavlje jedna od retkih preostalih i dobro očuvanih plavnih ravnica u priobalju Dunava. Osnovni turistički potencijali se vezuju za hidrološke karakteristike i biodiverzitet ovog područja. Rekreativna

svojstva regije lokalno stanovništvo decenijama unazad koristi. Sada je neophodno ovaj potencijal povezati i sa širom kontraktivnom zonom.

Tabela 2. Prirodni turistički potencijali Gornjeg Podunavlja

Reljef	Klima	Hidrografija	Biljni i životinjski svet
Oblici mikroreljefa unose dinamiku u predeo, ali se njihova suštinska turistička vrednost može uočiti tek preko raznovrsnog biljnog i životinjskog sveta.	Predstavlja pre faktor od značaja za upražnjavanje turističkih aktivnosti, a ne turistički potencijal.	Od izuzetnog je značaja za razvoj turizma i jedan je od najvažnijih potencijala Gornjeg Podunavlja. <i>Ključni resursi:</i> Dunav, Bajski kanal, Baračka, Veliki Bački kanal, Plazović, Monoštorki Dunavac, Kupusinski Dunavac.	Suštinski fenomen Gornjeg Podunavlja od presudnog značaja za razvoj turizma. <i>Ključni resursi:</i> krupna divljač, ornitofauna, iftiofauna, šumski ekosistemi, vlažne livade.
Ocena: *	Ocena: *	Ocena: ***	Ocena: ***

*od značaja ** od velikog značaja *** od izuzetnog značaja

Vlažna staništa od najranijih vremena razvoja društva privlače ljude, jer su pogodna za naseljavanje i život. Ljudska naselja u okolini Specijalnog rezervata prirode mogu se pratiti od vremena neolita. Brojni narodi, kulture i države, smenjivali su se na ovom prostoru ostavljajući izuzetan kulturni trag, čiji je turistički značaj prilično značajan. To su pre svega seoska naselja sa vrednim folklornim nasleđem i lokalnom kulturom čije je osnovno obeležje multikulturalnost.

Tabela 3. Kulturni turistički potencijali Gornjeg Podunavlja

Ambijentalne celine	Spomenici kulture	Objekti tehničke kulture	Folklor i nematerijalna baština
Delovi seoskih naselja još uvek poseduju izvorne odlike od posebnog značaja za etnografsku arhitekturu ovog područja. Izdvajaju se pojedine ulice u Bačkom Bregu, Bezdanu, Bačkom Monoštorku, Kupusini i Sonti.	U naseljima oko Rezervata nalazi se 41 zaštićeni spomenik kulture. Posebno se izdvajaju pravoslavne i rimokatoličke crkve koje imaju istorijski, umetnički i duhovni značaj za stanovništvo koje ih je gradilo.	Na nekoliko lokacija u Rezervatu i okolini nalaze se značajni hidrotehnički objekti kao svedočanstvo viševekovne tendencije uređenja voda i regulisanja vodenih tokova (Šebešfok i Kendija	Multikulturalnost regije se očituje u jedinstvenoj šarolikosti folklor. Naročito je uočljiv mađarski, hrvatski i srpski folklor. Etno kuće uverljivo prezentuju prisustvo narodne kulture i umetnosti.

<p>Gradsko jezgro Sombora je uokvireno vencem koji čine četiri ulice. Obogađeno je graditeljskom baštinom iz različitih vremena u stilu baroka, klasicizma, eklektike, secesije i moderne. Glavna ulica u Apatinu je ambijentalna celina sačinjena od kuća imućnih građana. Svojom reprezentativnošću je odražavala identitet grada.</p>	<p>Najveći broj spomenika kulture nalazi se u Somboru i Apatinu. Na ovoj listi se nalaze kuće imućnih građana, upravne zgrade, crkve i sakralni spomenici.</p>	<p>kod Bezdana, Mostonga kod Sombora, stanica kod Kupusine).</p>	<p>Od posebnog značaja za zajednice lokalnog stanovništva su lokalne manifestacije i festivali (Bodrog fest u Bačkom Monoštoru, Grožđebal u Sonti, Ribarske večeri u Apatinu).</p>
<p>Ocena: **</p>	<p>Ocena: **</p>	<p>Ocena: *</p>	<p>Ocena: ***</p>

*od značaja ** od velikog značaja *** od izuzetnog značaja

3.7. Smeštajni ugostiteljski objekti

Smeštajni turistički kapaciteti u Specijalnom rezervatu prirode i njegovoj neposrednoj okolini prate dinamiku i trendove razvoja turizma cele regije. Do pre deset godina uobičajeni i jedini tip smeštaja bio je u hotelima u gradovima ove regije (Sombor i Apatin). Nakon proglašenja Specijalnog rezervata prirode i brojnih aktivnosti edukacije i programa razvoja ruralnog i ekoturizma, otpočinje tendencija izdavanja soba i smeštaja u seoskim domaćinstvima. U poslednje vreme je nagoveštavase i aktivnost izdavanja vikendica kako u samom Rezervatu, tako i u njegovoj okolini. Tako je ovaj prirodni predeo postao značajno bliži i klijenteli manjih primanja.

Slika 4. Domaćinstvo ruralnog turizma u Bačkom Monoštoru

Foto: V. Stojanović

Hotelski i pansioniski smeštaj je do danas prisutan samo u gradovima. U Somboru su to hotel Andrić, kao i nekoliko vila koje su po svojoj organizaciji najbliže hotelskom smeštaju (Kronić, Beli dvor, Tamara). U Apatinu su to pansioni Banje Junaković, kao i prenočište Čarda Zlatna kruna. Usluga smeštaja prvenstveno namenjena nautičarima omogućena je i u okviru marine Apatin. U okolini Sombora na raspolaganju je smeštaj u jedinstvenom ambijentu starih

salaša, koji odslikavaju tradiciju prošlih vremena (Dida Hornjakov salaš). Smeštaj u domaćinstvima ruralnog turizma na raspolaganju je u Bačkom Monoštoru. Informacije o toj vrsti smeštaja daje i Turistički info centar Bački Monoštor. Vikendice za iznajmljivanje nalaze se na atraktivnim prirodnim lokacijama (Kendija, Opaljenik). U granicama Specijalnog rezervata prirode smeštaj je moguć u lovačkim kućama lovišta Kozara i Apatinski rit. Na samoj granici Specijalnog rezervata prirode, nedaleko od Apatina, uređen je kamp Budžak, koji takođe pruža usluge smeštaja od aprila do oktobra (tabela 3).

Tabela 4. Struktura smeštajnih kapaciteta u Specijalnom rezervatu prirode Gornje Podunavlje i njegovoj okolini

Područje	Tip smeštaja	Broj objekata	Broj soba	Broj ležaja	Tržišni segment
Specijalni rezervat prirode Gornje Podunavlje	Hoteli	-	-	-	-
	Pansioni	-	-	-	-
	Seoska domaćinstva	-	-	-	-
	Salaši	-	-	-	-
	Lovačke kuće	2	12	23	Lovci
	Kamp	-	-	-	-
	Marina	-	-	-	-
Grad Sombor (područje van Specijalnog rezervata prirode)	Hoteli	1	12	27	Poslovni ljudi
	Pansioni	7	80	209	Poslovni ljudi, strani turisti, domaći turisti.
	Seoska domaćinstva	7	20	40	Parovi, porodice sa decom
	Salaši	1	3	6	Parovi, porodice sa decom
	Lovačke kuće	-	-	-	Lovci
	Kamp	1	-	60	Učenici, parovi sa decom
	Marina	-	-	-	-
Opština Apatin (područje van Specijalnog rezervata prirode)	Hoteli	-	-	-	-
	Pansioni	5	161	333	Poslovni ljudi, strani turisti, domaći turisti.
	Seoska domaćinstva	2	5	13	Parovi, porodice sa decom
	Salaši	1	3	5	Parovi, porodice sa decom
	Lovačke kuće	-	-	-	Lovci

	Kamp	1	-	-	Parovi sa decom, posebna interesovanja (biciklisti)
	Marina	1	8	16	Nautičari
Ukupno		29	304	732	-

3.8. Oblici turizma i turističkih aktivnosti

Na osnovu analize potencijala proističe da se šansa turističkog razvoja vidi u sledećim turističkim proizvodima:

1. Ekoturizam
2. Ruralni turizam
3. Kulturni turizam gradova
4. Lov i ribolov
5. Ekскурzije i izleti
6. Sportsko-rekreativni turizam
7. Banjski turizam
8. Gastronomija

Tabela 5. Red prioriteta za oblike turizma

Ekoturizam	***
Ruralni turizam	***
Kulturni turizam gradova	**
Lov i ribolov	**
Ekскурzije i izleti	***
Sportsko-rekreativni turizam	*
Banjski turizam	*
Gastronomija	***

*srednji; **visok; ***izrazito visok

Ekoturizam. Plavna ravnica Apatinskog rita, sa rukavcima Monoštorskog rita i Karapandžom, predstavlja jedan od suštinskih potencijala za razvoj turizma u Vojvodini i Srbiji. Ovde se vidi mogućnost osmišljavanja brojnih tematskih edukativno-ekoloških ruta posvećenih učenju o prirodi i njenoj zaštiti, što je već i sada slučaj. Kružna edukativna staza Karapandža obuhvata područje istog lokaliteta u dužini od tri kilometra. Opremljena je edukativnim tablama i mestima za odmor. Edukativna staza Štrbac proteže se u dužini od dva kilometra kroz pomenuti lokalitet i prezentuje njegovu ekosistemsku mozaičnost. Opremljena je informativnim tablama i osmatračnicom na bari Šarkanj. Edukativna staza Bestrement u dužini od tri kilometra prolazi kroz

ekološki vredna staništa ovog dela Apatinskog rita. Godišnje ove staze obiđe 500 turista i to je daleko ispod potencijalnih turističkih mogućnosti. Uobičajeni posetioци su studenti, učenici i zaljubljenici u prirodu.

Slika 5. Ekoturizam na edukativnoj stazi Štrbac

Foto: V. Stojanović

Najčešće upražnjavane turističke aktivnosti su: posmatranje prirode, učenjeo važnim ekosistemima i staništima, studije o vegetaciji, posmatranje ptica, posmatranje životinja i učestovanje u volonterskim kampovima.

Da bi se u budućnosti unapredio ovaj oblik turizma neophodno je preuređenje postojećih objekata lugarnice na Karapandži u vizitorski centar, što se već sada dešava. Lokalitet Štrbac ima više potencijala od do sada korišćenih. Na primer, oko revitalizovane bare Sakadoš treba urediti novu ekološko-turističku stazu. Najzada, treba unaprediti program turističke propagande i kreirati novi imidž.

Ruralni turizam. Seoska naselja u zaleđini Specijalnog rezervata prirode imaju dobre predispozicije za razvoj ruralnog turizma. Sadržaji ovakve ponude već su prisutni u Bačkom Monoštoru. Godišnje ovo selo poseti 300 turista koji su isključivo zainteresovani za ruralni turizam. Očuvane arhitektonsko-etnografske celine, sačuvani običaji i manifestacije, predstavljaju dobru osnovu za ovaj oblik turizma. Turistička vrednost sela sadržana je i u prirodnim potencijalima okruženja. Posebno atraktivan vid ponude može se sresti na salašima u okolini Sombora, a primer dobro organizovanog etno i ruralnog turizma je Dida Hornjakov salaš čija se ponuda bazira na dobrim gastronomskim predispozicijama.

Važan segment ruralnog turizma su seoske manifestacije i festivali. U Bačkom Monoštoru se održava manifestacija Bodrog fest koja otvoreno podržava zaštitu Specijalnog rezervata prirode Gornje Podunavlje. Manifestacija Mikini dani u Bačkom Bregu je posvećena tamburaškoj muzici i legendarnom muzičaru Miki Ivoševu Kuzmi. U Sonti se od 1928. održava manifestacija Grožđebal. To je najznačajniji seoski kulturni događaj u toku jedne godine, a poznat je i po venčanju kneza i kneginje, gde se prezentuje tradicionalna šokačka svadba. Svake godine manifestaciju poseti oko 300 posetilaca.

Ipak, generalna ocena bi se mogla svesti na izjavu da je ruralni turizma još uvek u povoju. Nedostatak je kvalitetan smeštaj, nedovoljno upućeno stanovništvo u poslovanje ruralnog turizma i mali stepen uključenosti pratećih reursa (npr. spomenika kulture, prirodnih vrednosti, nepostojanje tematskih kulturnih staza).

Kulturni turizam gradova. Sombor i Apatin imaju dugu tradiciju građanskog društva. Sombor je bio administrativni centar nekadašnje Bačko-bodoroške županije, pa je zahvaljujući toj funkciji i preduzimljivosti svojih građana ostavio vidantrag u kulturi šireg područja Bačke. Istorija Apatina je najviše vezana za kolonizaciju Nemaca. Od 18. veka grad se razvija kao zanatlijski centar, a potom i industrijski. Glavna ulica u gradu je primer skladne arhitekture varošice na prelazu 19. u 20. vek.

Tokom boravka u Somboru turisti najčešće posećuju zgradu nekadašnje Županije, u kojoj je izložena slika Bitka kod Sente, najveće ulje na platnu u državi. Muzeji i galerije privlače veliki broj posetilaca koji su se odlučili da dođu u Sombor. Među njima su i neke od najvažnijih kulturnih institucija u Srbiji: Galerija Milan Konjović, Galerija Save Stojkova u Preparandiji i Gradski muzej Sombor. Ponudu upotpunjuju vodičke ture, informativni centri, suvenirnice i turističke manifestacije.

Slika 6. Turistička manifestacija Somborski kotlić u Somboru
Foto: L. Lazić

U Apatinu se održavaju Ribarske večeri kao jedna od najpoznatijih turističkih manifestacija u Srbiji. U sklopu tog događaja, u gradu se odvijaju brojna sportska takmičenja i kulturna dešavanja. Manifestacija Somborski kotlić svakog jula okupi 2.000 posetilaca koji na gradskom trgu kuvaju paprikaš uz bogat zabavni program.

Lov i ribolov. Gornje Podunavlje je tradicionalno poznata destinacija lovnog turizma. Ovaj oblik turizma je na višem nivou u poređenju sa drugim i jedan od onih u koje se do sada najviše ulagalo. Rezultati su posebno bili uočljivi do krize devedesetih godina. Godišnje u lovačkim kućama Gornjeg Podunavlja odsedne 180 lovaca, koji istovremeno ostvare 650 noćenja.

Ribolov je kao rekreativna aktivnost poznat stanovništvu okolnih naselja, ali ipak do sada nije bio rangiran kao ozbiljan turistički proizvod. Duž Dunava i rukavaca je prisutno više ribolovačkih punktova.

Ekskurzije i izleti. Ekскурzije otkrivaju turistima potencijale destinacije u totalu. Velika koncentracija prirodnih i kulturnih potencijala omogućuje organizatorima turizma Gornjeg Podunavlja da organizuju ovakve turističke programe. Takođe, Gornje Podunavlje može biti deo programa kružnih putovanja na pokrajinskom i državnom nivou. Teme tih putovanja mogu biti veoma raznovrsne (zaštićena područja, folklor ravnice, neponovljiva gastronomija, arhitektonska baština).

Uobičajeni su jednodnevni obilasci glavnih vrednosti i atrakcija kako prirodnih, tako i kulturnih (prirodni lokaliteti, etno-kuće, seoska domaćinstva). Najčešće grupe su iz Beograda i Novog Sada. U budućem periodu se treba fokusirati na osmišljavanje i propagandu višednevnih ekskurzija i proširenje kontraktivne zone.

Sportsko-rekreativni turizam. Očuvana priroda i zdrava životna sredina omogućuju u Gornjem Podunavlju razvoj sportskog turizma, upravo na onim lokalitetima (nasipi, rukavci, jezera, šumske staze), koji se po svojoj suštini bitno razlikuju od okruženja turista u svakodnevnoj ili matičnoj sredini. Uobičajene turističke aktivnosti su: korišćenje različitih sportskih objekata i opreme, škole raznih sportskih veština, takmičenja, turniri, sportske aktivnosti zabavnog karaktera, sportsko obrazovanje dece.

Ovo je oblik turizma u koji se najmanje ulagalo i njegov učinak je mali. Više lokaliteta u regiji ima pogodnosti za njegov razvoj: lokaliteti u III stepenu zaštite i van Specijalnog rezervata prirode – nasipi, obale rukavaca, obala Dunava, obala Velikog bačkog kanala, Apatin, Sombor.

Banjski turizam (zdravstveni/wellness). Zdravstveni turizam bi trebalo da omogući turistima da pronađu odgovarajuću terapiju u skladu sa zdravstvenim problemima, dok wellness programi treba da omoguće turistima da održe dobro zdravlje. Ovakvi programi i oblici turizma mogu bitno da unaprede konačnu sliku turizma u Gornjem Podunavlju. Dosadašnje usluge ovog oblika turizma su pružane u Banji Junaković. Najčešće aktivnosti su: zdravstvene usluge, profesionalne usluge na dnevnoj bazi, fitnes, korišćenje termomineralnih izvora, wellness u hotelu.

Nažalost, ovaj oblik turizma se često svodi na „lečilišni turizam“, pa je bilo kakva statistika o broju „turista“ nerealna, uprkos odličnom potencijalu.

Gastronomija. Gastronomska turistička ponuda je svojevrsan vid podrške prethodno nabrojanim turističkim proizvodima. Ona je neizostavni segment prepoznatljivosti Vojvodine. Bogatstvo kulinarskog umeća je važna kulturna i turistička odrednica kako cele Vojvodine, tako i regije Gornjeg Podunavlja. Posebno obeležje gastronomije ove regije je pomenuta multikulturalnost, jer je svoj uticaj ovde ostvarila srpska, šokačka, mađarska i nemačka kuhinja.

Gastronomska ponuda je lako dostupna turistima ruralnog turizma u Bačkom Monoštoru i na salašima. Ovde se mogu probati narodni specijaliteti koji se ne mogu okusiti u drugim regijama: supa od morke, valjušci, taške, štrudle... Jedan od najboljih primera prisutnosti gastronomije u turističkoj ponudi je Dida Hornjakov salaš kod Sombora.

Prepoznatljivost Gornjeg Podunavlja su čarde pored Dunava i rečnih rukavaca. Samo duž Dunava ih ima oko deset. U njihovoj ponudi su specijaliteti od ribe: pikantni riblji paprikaš, riblji paprikaš sa domaćim rezancima, perkelt od štuke, pohovani smuđ... Pored domaćih gostiju, posetioци ovih ugostiteljskih objekata su i oni iz Hrvatske i Mađarske.

Kao poseban vid ponude, a u cilju njenog ukupnog obogaćivanja, u budućnosti treba osmisliti festivale i tematske dane posvećene određenim poljoprivrednim proizvodima ili tradicionalnoj hrani. Aktuelne su i kružne rute inspirisane gastronomskim ukusima. Ovakav vid ponude bi se mogao posebno afirmisati na lokalnim čardama i salašima.

3.9. Uticaj turizma na životnu sredinu

Prostor unutar granica Specijalnog Rezervata prirode Gornje Podunavlje i u njegovoj okolini vekovima je pod snažnim uticajem ljudi i njihovih delatnosti. Poljoprivreda kao jedna od najstarijih delatnosti usredsređena je na krčenje izvornih ekosistema i njihovo preobraćanje u obradive površine. U novije vreme snažan pritisak na ovaj prostor ostvarili su melioracija i regulacija vodenih tokova. Isušivanje vlažnih staništa je naročito bilo izraženo u Monoštorkom ritu, ali i drugim delovima gde su usled podizanja nasipa čitava ritska prostranstva ostajala bez kontakta sa poplavnim talasom Dunava. Regulacije rečnog toka Dunava naročito su bile prisutne početkom 20. veka u cilju regulacije plovidbenog pravca.

Ukoliko posmatramo iz ugla razvoja turizma, onda se može zaključiti da uticaji ove delatnosti na ekosisteme gotovo nisu ni prisutni. Turizam je kao delatnost u Gornjem Podunavlju još uvek u povoju. Broj turista kao i njihove aktivnosti ne ugrožavaju prirodu. To se posebno odnosi na turistički najatraktivnije delove Specijalnog rezervata prirode (Karapandža, Štrbac, Apatinski rit) koji su i fizički ograđeni, pa kretanje bez prisustva zaposlenih u Rezervatu nije

moguće. Nešto izraženiji uticaj je u zoni vikend naselja (veća sloboda kretanja, motorna vozila, čamci...). Ovde su ljudi (izletnici, rekreativci) prisutniji i njihovo kretanje je teže pratiti, pa je zapažena nemarnost u vidu bacanja smeća duž rečnih napisa. Nažalost, nemar u vidu nedozvoljenog odlaganja smeća se beleži i duž ribolovačkih revira.

3.10. Upravljanje turističkim aktivnostima

Sadržaj turističke ponude, s obzirom na prostorni obuhvat ove Strategije, mogao bi se podeliti u dve grupe i to na: (a) Specijalni rezervat prirode i (b) njegovo okruženje, prvenstveno u naseljenim mestima.

Grad Sombor i opština Apatin imaju osnovane turističke organizacije sa zadatkom organizacije i promocije turizma. Obe igraju na kartu Specijalnog rezervata prirode Gornje Podunavlje, njegovih vrednosti i sadržaja koje kao destinacija nudi. Organizacija turizma u samom Specijalnom rezervatu prirode je velikim delom pod uticajem i kontrolom Upravljača zaštićenog područja (Vojvodinašume). Ova institucija je osmislila turističke aktivnosti, programe i kao takve nudi ih i promoviše na svom sajtu. Takođe, vodički posao i organizacija turističke šetnje po edukativnim stazama u ingerenciji su Upravljača zaštićenog područja. Dva od tri takva lokaliteta su fizički ograđeni (Karapandža i Bestrement), pa je kretanje bez dozvole i na taj način ograničeno, dok je na jednom (Štrbac) kretanje dozvoljeno samo u pratnji vodiča o čemu svedoče i informativne table postavljene na ulazu u ovaj deo Specijalnog rezervata prirode. Na taj način kontrola posetilaca je strogo pod nadzorom Upravljača i to u ekološki veoma osetljivim predelima.

Osnova turističke ponude u Specijalnom rezervatu prirode su već pomenute edukativne staze i lovačke kuće, odnosno, lovišta Kozara i Apatinski rit. Ovi prostori se uglavnom nalaze u ograđenom delu Specijalnog rezervata prirode. Tu su dalje i ribolovni reviri, čarde (restorani), vikendice i vikend naselja. Najpopularniji ribolovni reviri Zapadne Bačke nalaze se u Specijalnom rezervatu prirode Gornje Podunavlje. Ovde se primenjuju mere za zaštitu ribarskog područja što sprečava neželjeni pritisak na ekosisteme. Kao specifičan vid ugostiteljske ponude sa prepoznatljivom gastronomijom, čarde se otvaraju uglavnom van naseljenih mesta, na putevima i često u blizini reke. Najveći broj ovakvih ugostiteljskih objekata posluje u okolini Bezdana, Kupusine i Apatina. Vikendice i vikend naselja se podižu u potrebi za upražnjavanjem slobodnog vremena van matičnih naseljenih mesta. Ovakvi objekti su u prošlosti građeni na više lokaliteta. Vikend naselja se uglavnom nalaze na obalama reke, rečnih rukavaca i kanala. Mahom su zastupljeni na severnom delu Specijalnog rezervata prirode. Najveća naselja su u okolini Bezdana – Baračka i na Bajskom kanalu – Kendija. Na deonici duž Dunava između Bezdana i Apatina nalazi se još nekoliko ovakvih naselja (Daraži fok, Vagoni). Najzad, biciklističke staze duž toka Dunava zaokružuju ponudu u Rezervatu (EuroVelo 6).

Slika 7. Sombor i Apatin kao važni gradovi zapadne Bačke imaju zapaženo mesto u turističkoj ponudi Gornjeg Podunavlja, ali su značajni i iz ugla upravljanja turizmom.

Foto: V. Stojanović

U okolnim naseljima kao segment ponude pojavljuju se muzeji, galerije, manifestacije, hotelski smeštaj. U turističko-informativnim centrima moguće je dobiti sve neophodne informacije (Sombor, Apatin, Bački Monoštor). Ovde je jednostavnije upravljati eventualnim uticajima, jer kao deo turističke destinacije ovaj prostor nije ekološki osetljiv.

4. TRŽIŠTE

Kao oblik turizma ekoturizam je često svrstavan sa drugim oblicima turizma baziranih na prirodi, uključujući i forme alternativnog turizma. Ipak, Međunarodno društvo za ekoturizam sačinilo je 2005. godine (sa dopunama 2006. godine) izveštaj o snazi globalnog ekoturističkog tržišta. Neki od trendova upućuju na sledeće:

- Ekoturizam/turizam baziran na prirodi je 2004. godine rastao tri puta brže od globalnog turizma posmatrano u celini (World Tourism Organization, 2004);
- Turizam baziran na prirodi raste godišnje od 10% do 12% na međunarodnom tržištu (European Commission, 2004);
- Tržište masovnog turizma se nalazi u zreloj fazi. Nasuprot tome, iskustveni turizam koji obuhvata i ekoturizam, turizam baziran na prirodi i nasleđu, kao i kulturni turizam, avanturistički, ruralni i turizam baziran na zajednicama, spadaju u sektore za koje se očekuje veoma brzi rast u predstojećem periodu (World Tourism Organization, 2001);
- Program UN za životnu sredinu (United Nations Environment Programme –UNEP) i Međunarodno društvo za zaštitu prirode (Conservation International) su ustanovili da se najveća turistička ekspanzija dešava u ili oko preostalih svetskih prirodnih područja;
- Turizam koji je prijateljski nastrojen ka životnoj sredini ima godišnju stopu rasta od 20% do 30%. To je značajno veća stopa rasta u odnosu na turizam posmatrano u celini, gde je godišnji rast 9% (ICUN, 2008).

U Evropi se uočavaju sledeće tendencije:

- Od 20% do 30% turista svesno je potreba i vrednosti održivog turizma;
- Od 10% do 20% turista traga za „zelenim“ opcijama;
- Od 5% do 10% turista zahteva „zeleni“ odmor;
- U Nemačkoj, 65% (39 miliona) turista očekuje ekološki kvalitet, 42% (25 miliona) „misli da je naročito važno pronaći smeštaj koji je prijateljski nastrojen prema životnoj sredini“;
- Oko polovine turista u Velikoj Britaniji se izjasnilo da će verovatnije putovati sa „kompanijom koja ima etički kodeks koji garantuje dobre uslove rada, štiti životnu sredinu i podržava lokalno dobročinstvo u turističkoj destinaciji“.

Specijalni rezervat prirode Gornje Podunavlje sa svojom okolinom, prema ostvarenom prometu, predstavlja turističku destinaciju u početnoj fazi razvoja. Ukupan broj turista na godišnjem nivou iznosi 16.000. Istovremeno, oni ostvare 61.000 noćenja. Od tog broja na području Specijalnog rezervata prirode noći svega 180 turista lovaca. Ostali odsedaju najvećim delom u Somboru i Apatinu. Među njima su najzastupljeniji domaći turisti.

Kakva je situacija u pogledu potencijalnog tržišta koje se vezuje za Gornje Podunavlje?

Od posebnog značaja u inicijalnoj fazi razvoja turizma je potencijal domaćeg tržišta i analiza navika domaćih potencijalnih turista. Za potrebe izrade „Studije izvodljivosti razvoja ekoturizma u zaštićenim prirodnim dobrima Vojvodine“ sprovedeno je anketno istraživanje u vremenskom periodu januar/februar 2011. godine (elektronskim putem i u štampanoj formi). Sastavljanje uzorka je vršeno tako da ispitivana lica budu različitog pola, starosti, obrazovanja i zanimanja. U uzorku su učestvovala lica iz svih delova AP Vojvodine.

Napitanje **da li zaštićena prirodna dobra prepoznaju kao turističke destinacije**, vidi se da veliki procenat ispitanika, čak 87%, zaštićena prirodna dobra prepoznaje kao turističke destinacije. Samo 8% ispitanika smatra da zaštićena prirodna dobra nisu atraktivne turističke destinacije, a 5% ispitanika nema poseban stav o tome. Gledano po strukturama ne uočavaju se razlike u odgovorima ispitanika, odnosno sve strukture stanovnika imaju relativno isto mišljenje. Veoma pozitivni rezultati dobijeni su na pitanje *da li bi posetili neko zaštićeno prirodno dobro*, gde je njih 99% dalo pozitivne odgovore, a svega 1% reklo da nema stav o tome. Sve strukture ispitanika dele isto mišljenje.

Tokom anketiranja istraživano je **koji je najjači resurs zbog kojeg bi potencijalni turisti posetili neko zaštićeno prirodno dobro**. Ispitanicima je ponuđeno nekoliko resursa koje su oni ocenili na osnovu sopstvenih afiniteta. Na Likertovoj skali od 1 do 5 svi ispitanici su ocenili jačinu resursa i za svaki resurs izračunata je srednja vrednost (aritmetička sredina). Motivi posete kreću se u intervalu od 4,4 (najviša vrednost) do 3,2 (najniža vrednost). Dominantan resursza posetu je opuštajuća atmosfera koja vlada u zaštićenom prirodnom dobru, sa srednjom ocenom 4,4. Zatim slede naučno-obrazovni motivi (srednje vrednosti 4,0), odnosno mogućnosti da se odlaskom na ovakve destinacije nešto nauči o prirodi i njenoj zaštiti i da se ovakva mesta iskoriste za organizovanje izleta i ekskurzija. Nešto nižim vrednostima ocenjen je motiv uživanje u prirodi (3,6) i motiv netaknuta priroda (3,5), dok je mogućnost da boravak posetioca doprinese zaštiti prirode i rekreacija kao motiv stavljen na poslednje mesto (srednje vrednosti 3,3 i 3,2).

4.1. Usklađenost stavova lokalnog stanovništva sa tržišnim tokovima

Jedan od vitalnih elemenata ekoturizma i turizma zaštićenih područja je uključivanje lokalnog stanovništva, odnosno, lokalnih zajednica. Takvom turizmu je neophodno udruživanje sa društvenim i ekonomskim životom zajednice. Taj proces bi trebalo da se dešava direktno, kroz podelu zarađenih prihoda, zaposlenost i što je najvažnije, kroz kontrolu razvoja.

Istraživanje stavova, seminari i programi edukacija, tokom kojih su uočavani i beleženi stavovi lokalnog stanovništva održavani su u više navrata tokom poslednjih deset godina upravo u regiji Gornjeg Podunavlja. Najznačajniji su:

- **Establishing ecotourism as a tool for improving transboundary management of the Lower Drava and Danube River confluence in Croatia, Hungary and Serbia-Montenegro, Blue Danube and WWF International – DCP, 2006.**

Tokom realizacije ovog projekta održani su programi edukacije i kontakti sa zajednicama lokalnog stanovništva u Bačkom Monoštoru, Kupusini i Sonti.

- **Edukacija zaposlenih u seoskom turizmu, Ministarstvo trgovine, turizma i usluga i Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Prirodno-matematički fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, 2007.**

Program je održan u Bačkom Monoštoru za klaster Vojvodine i pored edukacije obuhvatio je ispitivanje stavova lokalnog stanovništva o ruralnom turizmu. Kao rezultat projekta objavljena je skripta Ruralni turizam.

- **SY_CULTour: Sinergija kulture i turizma – korišćenje kulturnih potencijala u manje razvijenim ruralnim područjima, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo; Prirodno-matematički fakultet, Novi Sad, 2011-2014.**

Tokom realizacije ovog projekta održani su dvodnevni seminari razgovori sa predstavnicima lokalnog stanovništva u julu 2012. (Sombor) i martu 2013. (Apatin).

Slika 8. Edukacija lokalnog stanovništva u Bačkom Monoštoru o ruralnom i ekoturizmu

Foto: L. Lazić

Prva anketna istraživanja stavova lokalnog stanovništva sprovedena su tokom 2003. i 2004. godine, u naseljima koja okružuju Specijalni rezervat prirode, i ona dovode do sledećih pokazatelja. Više od 90% stanovništva smatra da racionalno korišćenje prirodnih resursa može doprineti blagostanju u ekonomskom i širem društvenom smislu. Čak 60% ispitanog stanovništva smatra da ovakvi prostori imaju dobre turističke potencijale, ali i da su oni nedovoljno iskorišćeni. Na pitanje da li bi se po ukazanoj prilici uključili u turističku prezentaciju Specijalnog rezervata prirode i okoline ili otpočeli turističko poslovanje, njih 88% odgovorilo je potvrdno.

Poslednja istraživanja i razgovori iz jula 2012. i marta 2013. potvrđuju spremnost lokalnog stanovništva da se bavi ruralnim i ekoturizmom. Posebno se uočava aktivnost i angažovanje udruženja žena na polju izrade suvenira, prezentacije etnografskih vrednosti i spremnost da se ozbiljnije uljuče u turističku delatnost.

5. SWOT ANALIZA

Na osnovu analize potencijala, tržišta, ističu se snage, slabosti, mogućnosti i pretnje za ekoturistički i održivi razvoj Gornjeg Podunavlja, predstavljene u tabeli 3. Analiza turističke destinacije je rezultat sastanaka i razgovora unutar radne grupe lokalnih stejkholdera (Forum), koji su je svojim sugestijama i predlozima formirali. SWOT analiza upućuje na kreiranje nekih budućih rešenja u razvoju održivog turizma i podstiče na izlazak iz trenutne situacije u kojoj ova destinacija još uvek nijeturistički formirana.

Tabela 6. SWOT analiza turističke destinacije Gornje Podunavlje

Strengths	Weaknesses
<ul style="list-style-type: none"> • Povoljan geografski i pogranični položaj (u skladu sa tezom da upravo pogranične oblasti postaju sve važnije turističke destinacije). • Dobra povezanost okolnih saobraćajnica i naselja oko Specijalnog rezervata prirode, kao i sa susednim državama. • Dobro očuvana i raznovrsna priroda (plavne ravnice, šume, vlažne livade, slatine...). • Važnost biljnih i životinjskih vrsta po kojima se ovaj prostor prepoznaje (hrast lužnjak, bela i crna topola, jelen, orao belorepan, crna roda). • Potvrda rekreativnog turističkog potencijala prirode (sportovi na vodi, ribolov, lov, ekoturizam). • Izvorno i očuvano materijalno i nematerijalno nasleđe lokalnih kultura. • Multikulturalnost u naseljima koja okružuju Specijalni rezervat prirode. • Gostoprimljivo stanovništvo. • Bogata gastronomska ponuda. • Termomineralni izvori (Junaković, Bezdán). • Međunarodni statusi zaštite (IBA, Ramsar, IPA, MaB u proceduri). • Opređenost upravljača (Vojvodinašume) da razvija turizam i unapređuje turističku ponudu. • Izgradnja i uređenje vizitorskog centra na Karapandži i Bestrementu, kao i preuređivanje zapuštenih šumarskih objekata u turističke. • Katamaran u funkciji turističkog razvoja na Bajskom kanalu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mali obim razvoja turizma. • Nedostatak novostvorenih turističkih atrakcija i lokaliteta. • Nedostatak profesionalno oblikovanih turističkih proizvoda. • Nedostatak uslužnih sadržaja na atraktivnim lokacijama (vizitorski centri, vanpasijska potrošnja). • Nedostatak turistički uređenih pristana i privežišta na rekama, kanalima i rukavcima. • Nedovoljna prepoznatljivost Gornjeg Podunavlje kao turističke destinacije na nacionalnom i međunarodnom tržištu. • Nedostatak i nezadovoljavajući kvalitet smeštajnih kapacitet (u gradovima, selima, prirodnom okruženju). • Mali obim turističke infrastrukture, posebno one koja bi bila nemanjena alternativnom turizmu (ekoturizam). • Nezadovoljavajuća urednostseoskih naselja za potrebe razvoja turizma. • Neuverljiva turistička propaganda i nedovoljna zastupljenost u medijima. • Nedovoljna saradnja između svih stakeholdera (institucija zaštite prirode, turističke organizacije, lokalna udruženja građana, pojedinci). • Mali i nedovoljan obim finansijskih sredstava nemanjenih ulaganjima u turizam. • Nedostatak kadrova u novim oblicima turizma i turističkim aktivnostima (npr. turistički vodič u ekoturizmu).

<ul style="list-style-type: none"> • Uređena biciklističke staze EuroVelo 6 i Panonski put mira. • Pozitivan odnos lokalnog stanovništva prema razvoju turizma. • Prisustvo opštinskih turističkih organizacija (Sombor i Apatin) koje rade na programima razvoja turizma. • Internet stranica SRP Gornje Podunavlje i prezentacija svih vrednosti. • Turistička ponuda na bazi ekoturizma (edukativne staze, tematske šetnje). • Usvojena strategija razvoja turizma opština Sombor i Apatin i Prostorni plan područja posebne namene. • Marina i pristan u Apatinu kao garant lakše dostupnosti destinaciji sa reke. • Podrška poljoprivrede (zdrava hrana). 	<ul style="list-style-type: none"> • Nedovoljna informisanost lokalnog stanovništva o zaštiti i turizmu. • Nerazvijena trgovinska ponuda namenjena turistima (suveniri). • Upravljač Specijalnog rezervata prirode nema službu za organizaciju turizma u kojoj su zaposleni turizmolozi.
<p>Opportunities</p>	<p>Threats</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Rekreativni turistički potencijal šireg okruženja Podunavlja i Vojvodine. • Opređenost lokalne, pokrajinske i republičke vlasti da štiti ovaj predeo kao specijalni rezervat prirode. • Mogućnost integracije, stvaranja jedinstvenog zaštićenog područja i turističke destinacije sa Parkom prirode Kopački rit (Hrvatska) i Nacionalnim parkom Dunav-Drava (Mađarska). • UNESCO Prekogranični Rezervat biosfere Mura-Drava-Dunav (TBR MDD). • Mogućnost prezentacije starih zanata i tradicionalnih proizvoda (poljoprivredni proizvodi, suveniri). • Nova radna mesta i porast standarda. 	<ul style="list-style-type: none"> • Zaostajanje za konkurentskim destinacijama i gubitak tržišta. • Nedostatak finansijske podrške. • Devastacija prirodnih i kulturnih predela usled razvoja privrede i gubitak prostora za razvoj turizma. • Krivolov i ribokrađa. • Izostanak domaćih i stranih ulaganja na polju razvoja održivog i ekoturizma. • Ekonomska kriza usled koje turizam prvo oseti negativne posledice. • Korupcija kao posledica siromaštva i nesređenih društvenih odnosa. • Usporen rast i stagnacija ostvarenog turističkog prometa usled krize i drugih razloga. • Moguće političke tenzije na širem regionalnom i međudržavnom nivou. • Visok stepen nezaposlenosti i trend iseljavanja mladih i obrazovanih ljudi.

<ul style="list-style-type: none">• Promene tokova na turističkom tržištu u kojima alternativni turizam dobija na značaju.• Povezivanje strukovnih organizacija (biciklisti, fotografi, ekološki pokreti...).• Turizam kao faktor u zaštiti prirode dobija sve veći značaj.• Dobra povezanost i saradnja upravljača sa visokoobrazovnim i naučnim institucijama.• Prisustvo poljoprivrede kao tradicionalne delatnosti i mogućnost ostvarivanja veza na relaciji ekologija-poljoprivreda-turizam.• Porast broja projekata u kojima se turizam prepoznaje kao šansa regije i njenog okruženja.• Mogućnost korišćenja iskustva drugih u regiji, koji su ovaj deo puta u razvoju turizma već prošli.• Otpočinjanje pregovora sa Evropskom unijom, a s obzirom na pogranični karakter regije.• Korišćenje predpristupnih fondova.• Aktivnost nevladinog sektora i doprinos na polju zaštite prirode i razvoja turizma.• Jedinствена promocija i turistička propaganda.• Osposobljavanje pojedinaca iz lokalne zajednice za posao turističkog vodiča.	<ul style="list-style-type: none">• Loše zakonodavstvo sa malim stepenom podsticaja u oblasti razvoja turizma, a posebno ruralnog turizma.
---	--

6. STRATEŠKE SMERNICA ZA BUDUĆI RAZVOJ TURIZMA U GORNJEM PODUNAVLJU

6.1. Vizija

Strategija turizma Republike Srbije prepoznaje centralni identitet Vojvodine pod sloganom: "Vodeno blago, panonski užitak". Pod time se podrazumeva da su njen glavni turistički proizvod reke i jezera i da je kao klaster povezana sa prirodom. Kroz formu personalizacije, Vojvodina je između ostalog obožavalac vode, gostoljubiva i kreativna. Njen simbol je Dunav. Ova kratka analiza jasno upućuje na to da se odlike Vojvodine kao turističke destinacije jasno mogu prepoznati u prostoru Gornjeg Podunavlja. Viziju bi trebalo graditi na tim osnovama.

Izjava o viziji:

Gornje Podunavlje je turistička destinacija u kojoj priroda i ljudi žive u harmoniji, gde se suživot bazira na očuvanju svih biljnih i životinjskih vrsta, uzajamnom poštovanju, saradnji i osiguranju prosperitetne budućnosti za lokalno stanovništvo.

6.2. Misija

Izjava o misiji:

U budućem periodu je neophodno raditi na tome da Gornje Podunavlje postane prepoznatljiva turistička destinacija u kojoj su ciljevi zaštite prirode i razvoja turizma usklađeni i komplementarni. U turističkoj ponudi Specijalnog rezervata prirode i okoline moraju biti zastupljeni prepoznatljivi, sadržajni i inovativni turistički proizvodi sa akcentom na ekoturizmu i ruralnom turizmu. Posebno se moraju isticati aktivnosti aktivnog odmora u prirodi, učenje o prirodi, uživanje u prirodi, aktivno učešće u seoskom životu i manifestacijama. Uređenost turističke destinacije mora biti unapređena, dok turistička signalizacija treba da odgovara potrebama turista. Saradnja između stejkholdera mora biti na visokom nivou i posebno u interesu potreba zajednica lokalnog stanovništva.

6.3. Imidž

Gornje Podunavlje još uvek nema profilisan imidž turističke destinacije, uprkos značajnom napretku koji je postignut u poslednjih desetak godina, nakon proglašenja Specijalnog rezervata prirode. Rešenja za izgradnju imidža treba tražiti u dobrom položaju čitave regije, podunavskom karakteru područja, raznovrsnosti ekosistema na malom prostoru i multikulturalnosti i folkloru lokalnog stanovništva. Dosledna prezentacija ovih potencijala bi morala da pomogne u boljem pozicioniranju Gornjeg Podunavlja na turističkom tržištu. Turistička propaganda može i mora imati značajnu ulogu u prezentaciji novog imidža. U njenom centru mora biti slika Gornje Podunavlja kao male romantične destinacije, koja ima turistički uređen prirodno-kulturni predeo i kome se turisti rado vraćaju.

Izgradnja imidža turističke destinacije Gornjeg Podunavlja će predstavljati ozbiljan zadatak, jer se destinacija još uvek nalazi na početku turističkog razvoja i pozicioniranja. Da bi se imidž formirao prostor Gornjeg Podunavlja treba videti i zamisliti kao turističku destinaciju u kojoj:

- priroda, ekosistemi i biodiverzitet predstavljaju osnovu ponude;
- kulturne vrednosti imaju adekvatan tretman zaštite i kroz formiranje turističkih itinerera;
- opuštajuća atmosfera čini osnovu turističkog doživljaja;
- upravljač mora preuzeti aktivnu ulogu u izgradnji veza na relaciji zaštita prirode – turizam;
- lokalno stanovništvo mora poštovati i štiti prirodu i životnu sredinu destinacije (bez krivolova, ribokradica, sa visokim stepenom saznanja o ekološkim i estetskim atributima čitavog predela) i tako poslati jasnu poruku opredeljenosti za održivi i ekoturizam;
- kvalitetna turistička ponuda (turistički proizvodi u kojima je interpretativna vrednost na nivou zadatka, uređena destinacija, zadovoljstvo turista), predstavlja garant zbog koga će se turisti ovde rado vraćati;
- turistički radnici i preduzetnici odgovorno rade svoj posao;
- turističko poslovanje ima razumevanje prema zaštiti životne sredine, uključujući i zaštitu prirode i spomenika kulture;
- bezbenost turista nije upitna;
- turistički proizvodi imaju odliku inovativnih, savremenih i usklađenih sa kapacitetom životne sredine;
- uređenost prostora odgovara savremenim ekodestinacijama;
- lokalno stanovništvo ima mogućnost da koristi sadržaje namenjene turistima;
- turistički sadržaji odgovaraju potrebama i interesovanjima različitih generacija od najmlađih do najstarijih;
- turistički sadržaji mogu biti prilagođeni osobama sa posebnim potrebama;
- ugostiteljski i turistički objekti poštuju norme ekološki prihvatljivog poslovanja, dok njihova uređenost i estetska vrednost odražava tradiciju podneblja i
- najzad, to je destinacija u kojoj, pored do sada prepoznatljivih turističkih lokaliteta, ima mesta za otkrivanje novih sličnih prostora, a sve u cilju ravnomernog i uravnoteženog razvoja koji ne vrši veliki pritisak na ekosisteme.

Osnovni temelji za izgradnju novog imidža Gornje Podunavlja mogu se predstaviti i na sledeći način:

- **Iskustvo prirode bazirano na biodiverzitetu.** Značaj biodiverziteta ovog relativno malog prostora potvrđen je i kroz brojne međunarodne statute u zaštiti prirode (IBA, IPA, Ramsar, MaB). Biljni i životinjski svet, uključujući i cele ekosisteme, omogućavaju da se u ovom prostoru uživa na drugačiji način u poređenju sa drugim destinacijama u širem okruženju.
- **Dunav – glavna ulica Evrope.** Turističko iskustvo povezano sa Dunavom nudi brojne mogućnosti kroz razvoj nautike, sporta, rekreacije i ekološko-turističkih istraživanja. U

turističkom značenju Dunav je reka izuzetnih potencijala i kao glavna poluga imidža prisutan je u više evropskih regija. Deo ovog segmenta su brojni kanali i rukavci sa kojima je reka povezana.

- **Ruralni pastoralni prizori, otkrivanje multikulturalnosti.** U centru ove predstave je slikovitost bačkih, podunavskih sela između rukavaca i kanala, sa specifičnom fizionomijom baroknih zvonika i malih kuća tradicionalne arhitekture. Posmatrano integralno najveći kulturni identitet je sadržan u prisustvu više naroda i etničkih grupa.

Slika 9. Etno-kuće u Bačkom Monoštoru i Kupusini. Multikulturalnost kroz prezentaciju etnografskog nasleđa mora ostati glavna poluga imidža Gornjeg Podunavlja

Foto: V. Stojanović

- **Nasleđe i slike građanskog društva.** Gradovi bogatog nasleđa i kulture na različitim nivoima – arhitektura, institucije kulture, mentalitet... U centru ove predstave su priče o događajima, porodicama, imućnim građanima i slavnim ličnostima, koje turističkom doživljaju daju novi smisao.

6.4. Odabir glavnih strateških uporišta

Na osnovu sprovedenih istraživanja, kontakta sa lokalnim stanovništvom i institucijama od značaja za zaštitu prirode i razvoj turizma, dolazi se do nekoliko značajnih strateških uporišta.

1. **Opređenost za turizam koji je u dosluhu sa životnom sredinom:**

U postupku razvoja turizma, što podrazumeva uvođenje novih turističkih lokaliteta, turističkih proizvoda i ponude; svi akteri moraju biti svesni osetljivosti ekosistema i prirode u Specijalnom rezervatu prirode Gornje Podunavlje. Poseban pristup mora da razvija institucija upravljača kao posebno odgovorna za koncept održivog turizma. On se temelji na inovativnim turističkim proizvodima, korišćenju koncepta nosećeg kapaciteta, etičkih kodeksa i monitoringu (indikatoru održivog turizma).

2. **Opređenost za turizam koji lokalno stanovništvo razume i u kome učestvuje:**

Scenario u kome lokalno stanovništvo ne učestvuje i ne doprinosi u upravljanju zaštitom i razvojem turizma, nije prema merilima održivog razvoja. Stanovništvo svih sedam seoskih naselja i dva gradska, mora biti uključeno po principu (1) interaktivnog učešća ili (2) samopokretanja i povezivanja. U prvom slučaju stanovništvo uzima učešće u zajedničkim analizama, razvoju akcionog plana i stvaranju lokalnih udruženja. U drugom, stanovništvo preduzima akcije nezavisno od spoljašnjih faktora. Spoljašnje institucije su neophodne samo zbog dobijanja saveta.

3. **Saradnja svih stejkholdera:**

Ovo strateško uporište je ključ uspeha za razvoj održivog turizma. To je proces u kome će upravljač zaštićenog područja prvenstveno saradivati sa predstavnicima lokalnog stanovništva, turističkim organizacijama i lokalnim vlastima. Takođe, to je proces u kome

će svi akteri deliti zajedničku viziju razvoja turizma i u kome će se problem suprotstavljenih stanovišta harmonično rešavati.

4. Integrisano upravljanje turizmom nanivou cele regije:

U dosadašnjem razvoju turizma opština Apatin i grad Sombor su nastupali uglavnom odvojeno. S obzirom na to da ih povezuje Specijalni rezervat prirode Gornje Podunavlje, koji je ujedno njihova glavna turistička prepoznatljivost, neophodno je integrisati turizam kroz zajedničko upravljanje, propagandu i monitoring. Zato je važno marketinški koristiti ime Gornje Podunavlje za turističku destinaciju opština Sombor i Apatin. Upravljačka strategija treba da uključi koncept javno-privatnog partnerstva.

5. Povezivanje sa susednim turističkim destinacijama u Hrvatskoj i Mađarskoj:

Status UNESCO Prekograničnog Rezervat biosfere Mura-Drava-Dunav (TBR MDD) je pored značaja za zaštitu prirode priobalja velikih reka, važan i za kvalitet turističke ponude. Povezivanje sa zaštićenim područjima i turističkim destinacijama u susednim državama otvara nove mogućnosti. Raznolikost prirodnih i kulturnih resursa u tom je slučaju još veća, pa bi i konkurentnost na evropskom tržištu mogla biti bolja, nego što je inače na nivou malih i rascepkanih zaštićenih područja.

6. Promišljen turistički razvoj koji je potvrđen primenom indikatora održivosti:

Primena indikatora održivog turizma predstavlja garant održivosti turističke destinacije Gornjeg Podunavlja. Indikatori održivog turizma moraju biti odabrani prema tipu destinacije i tipu turističkih aktivnosti. Oni moraju da integrišu set pokazatelja za (1) destinacije sa prirodnim predelima i ekološki osetljivim lokalitetima i (2) destinacije sa tradicionalnim zajednicama lokalnog stanovništva.

6.5. Integralni ciljevi

U integralne ciljeve razvoja turizma Gornjeg Podunavlja spadaju očuvanje prirodnih vrednosti i biodiverziteta, negovanje kulturnih vrednosti sela i gradova u okruženju, optimalno zadovoljstvo turista i korist od turizma za lokalno stanovništvo. Da bi se to i postiglo neophodno je repozicioniranje i promena sadašnjih shvatanja, okretanje ka tržišnim trendovima i promena imidža. Na osnovu ovakvog scenarija izdvajaju se posebni sektorski ciljevi razvoja turizma, koji se mogu svrstati u tri osnovne grupe:

1. Ekonomski ciljevi:

- **Turizam kao podsticaj privrednog razvoja i ekonomske diverzifikacije** – povećanje broja turista; otvaranje novih smeštajnih kapaciteta i poboljšanje kvaliteta ponude u postojećim;
- **Porast zaposlenosti** – otvaranje novih radnih mesta tamo gde je moguće (vodiči, kustosi u etno-kućama, animatori, ekološki edukatori...) i osposobljavanje lokalnih turističkih vodiča, izrada suvenira i njihovo plasiranje u etno-kućama i vizitorskim centrima;
- **Porast investicija** – insistiranje na tome da lokalna vlast stvori uslove u kojima će se pokazati interes za investicije u oblasti razvoja ekoturizma;

- **Komplementarne i čvrste veze zaštite prirode, poljoprivrede i turizma** – mogućnost plasiranja poljoprivrednih proizvoda u ugostiteljskim objektima, odnosno, kao proizvoda koje turisti mogu kupiti (npr. med, pekmez, proizvodi od žitarica...); razvoj ruralnog i ekoruralnog turizma; popularizacija poljoprivrede kroz razvoj turizma na salašima; popularizacija tradicionalnih poljoprivrednih proizvoda (npr. Somborski sir); kulinarstvo i tradicionalni specijaliteti;
- **Konstantno povećanje kvaliteta usluga** – uvođenje normi i standarda, sertifikacija lokalnih usluga u saradnji sa fakultetima i naučnim institucijama.
- **Razvoj novih i inovativnih turističkih proizvoda** – turistička destinacija može biti uspešna tek ukoliko se u njoj pojavljuju uvek novi proizvodi;
- **Ekonomski indikatori održivog turizma** – broj ostvarenih noćenja, odnos noćenja i smeštajnih kapaciteta, sezonski karakter prometa.

2. Ekološki ciljevi:

- **Zaštita prirode i biodiverziteta** – sinhronizovanje turističkih aktivnosti i osetljivih lokaliteta, male grupe ekološki svesnih turista na osetljivim lokalitetima, popularizacija zaštite prirode kroz turističke proizvode (stazama retkih biljnih vrsta, posmatranje ptica, foto-safari), volonterski kampovi za najambicioznije turiste – zaštitare (očuvanje vlažnih staništa, npr. na lokalitetu Štrbac i u Monoštorkom ritu).

Slika 10. Ekološka edukacija na lokalitetu Bestrement

Foto: V. Stojanović

- **Očuvanje izvornih predeonih odlika** – uvođenje standarda edukativno-interpretativne vrednosti (informativne table, tematske staze poput onih na lokalitetu Štrbac, prisutnost turističkih vodiča, ulaganje u štampani materijal koji zadovoljava norme ekoloških publikacija), vizitorski centri, škole u prirodi tematski i po ideji slične onoj na Barački, afirmacija i drugih lokaliteta u ekološkoj edukaciji, edukacija lokalnog stanovništva o predeonim odlikama.
- **Očuvanje i sprečavanje zagađenja površinskih voda** – harmonizacija svih aktivnosti sa menadžmentom zaštite voda (sprečavanje kretanja u periodu izrazite osetljivosti ekosistema, plovila na elektromotorni pogon); izgradnja molova i ribarskih punktova tamo gde je to dozvoljeno.
- **Racionalno korišćenje energije** – primena programa energetske uštede prema opšte prihvaćenim standardima, naročito u ugostiteljskim objektima (npr. po uzoru na projekat Hotel Energy Solution, WTO).
- **Sprečavanje estetske degradacije prostora (kako prirodnih, tako i kulturnih resursa)** – uključivanje eksperata u programe razvoja turizma iz oblasti zaštite prirode i spomenika kulture, edukacija lokalnog stanovništva, uloga lokalne vlasti.
- **Indikatori održivog turizma** – broj biljnih i životinjskih vrsta pre i u toku realizacije turizma, estetska procena resursa kod turista (ankete), noseći kapacitet, zoniranje

(„honeypot“), broj turista koji dolaze sredstvima javnog prevoza, kvalitet vazduha i vode, buka.

3. Socio-kulturni ciljevi:

- **Porast kvaliteta života** – porast standarda kroz razvoj turizma, uvođenje turističkih sadržaja i infrastrukture pružaju novi smisao u životu na selu (turističku infrastrukturu koristi i lokalno stanovništvo – objekti za rekreaciju, bazeni, vizitorski centri, iznajmljivanje biciklova, plovila).
- **Dodatno obrazovanje i viši kulturni standardi** – podučavanje gostoljubivosti u ugostiteljstvu i turizmu (profesionalna gostoljubivost, a ne „pojednostavljena“),
- **Upoznavanje i pozitivan odnos prema drugim kulturama** – stvaranje jedinstvene turističke ponude kulturnog turizma sa susjednim regijama u Mađarskoj i Hrvatskoj (putevi mira i pomirenja među narodima).
- **Negovanje lokalnog identiteta** – turistički programi i novi turisti kao kritična masa publike neophodne za kulturne programe, priredbe i festivale (Bodrog fest, Apatinske ribarske večeri, Grožđebal, Tradicija za budućnost, Dan Dunava), osećaj lokalnog ponosa, naglašavanje multikulturalnosti kroz uvođenje novih turističkih proizvoda i festivala.

Slika 11. Negovanje običaja i tradicije mora biti jedan od ključnih ciljeva održivog turizma.

Manifestacija Grožđebal u Sonti.

Foto: V. Stojanović

- **Razvijanje opšte sigurnosti** – mere zaštite turista i lokalnog stanovništva (stop kriminalu, drogi, prostituciji, zlostavljanju žena i diskriminaciji manjinskih grupa).
- **Očuvanje pastorale bačkih podunavskih sela** – ispunjavanje standarda zacrtanih prostornim planovima, izgradnja turističkih objekata u stilu lokalne arhitekture, nova izgradnja usklađena sa starim i tradicionalnim objektima, očuvanje spoljašnje vizure.
- **Očuvanje kulturnog identiteta gradova** – sprovođenje mera propisanih u Pokrajinskom zavodu za zaštitu spomenika kulture, sprečavanje devastacije.
- **Zaštita spomenika kulture** – uvođenje zaštićenih spomenika kulture u nove turističke programe, oživljavanje sadržaja i istorijskog konteksta, oživljavanje istorijskih priča kroz nove itinerere (barokne crkve, slavne porodice, industrijsko nasleđe, zanatstvo...), angažovanje stručnjaka iz zaštite spomenika kulture, etnologa i istoričara umetnosti.

6.6. Specifični ciljevi

Cilj 1: Očuvanje bogatog biodiverziteta u Gornjem Podunavlju, kroz korišćenje ekoturizma kao sredstva održivog razvoja turizma i očuvanja prirode.

(završiti radove na izgradnji centra za posetioce na Karapandži; urediti i održavati dve staze, Šarkanj bara i Bara Semenjača i vidikovace na lokalitetu Štrbac i redovno ih održavati; urediti i

održavati lokalitet Bestrement; promovisati prirodne potencijala Specijalnog rezervata prirode kroz jednu tematsku press turu godišnje – novinari i turističke agencije).

Cilj 2: Doprineti ekonomskoj i kulturnoj revitalizaciji sela i zapošljavanju lokalnog stanovništva kroz obogaćivanje i unapređenje dosadašnje ponude, komunalno i turističko uređenje sela, poboljšanje uslova smještaja.

(edukovati lokalno seosko stanovništvo koje poseduje smještajne jedinice ili je u vezi sa ponudom iz oblasti ruralnog i ekoturizma kroz najmanje dve radionice za po 20 učesnika na temu: održivi turizam, organizacija turističke ponude, standardi uz primere dobre prakse; povezivanje barem tri lokalnih (eko i etno) manifestacija i festivala sa turističkom ponudom Rezervata; ispitati uslove za uspostavljanje robne marke za suvenire i proizvode sa oznakom Gornjeg Podunavlja (brendiranje), npr. šumski med i med od zlatnog pruta, marinirana dimljena deverika, mlevena paprika, drvene klompice – ručni rad; odabrati i izraditi zvanični suvenir Gornjeg Podunavlja – crna roda, jelen).

Cilj 3: Uključiti gradove u turističku ponudu i doprineti njihovoj kulturnoj revitalizaciji.

(informisati vlasnike smještajnih i ugostiteljskih objekata o principima održivog turizma; afirmacija lokalne istorije i ponosa kroz edukaciju i lokalne vodičke rute namenjene lokalnom stanovništvu).

Cilj 4: Razvijati ribolovni turizam po kriterijumima održivog turizma.

(sastaviti javnu listu za alternativni turistički smještaj (vikendice, čarde, ribolovački domovi...) za ribolovce; urediti minimum 5 ribolovačkih punktova).

Cilj 5: Kreirati plan za razvoj wellness, sportskog i gastronomskog turizma.

(podsticanje razvoja wellness i gastronomskog turizma u saradnji sa zainteresovanim stranama; razviti biciklizam).

Cilj 6: Napraviti plan upravljanja turistima, a koji se odnosi na održivi turizam i poboljšati kapacitete samog Specijalnog rezervata prirode za upravljanje održivim turizmom.

(uspostaviti mehanizam kontrole turista; podizanje znanja i svesti kod 20 zaposlenih svih profila u Specijalnom rezervatu prirode o važnostima održivog turizma, odnosu prema turistima, praćenju turista).

Cilj 7: Podizanje svesti o Gornjem Podunavlju kao turističkoj destinaciji među lokalnim stanovništvom, posetiocima i inostranim turistima.

(kreirati adekvatan promotivni material sa znakom Povelje; uspostaviti saradnju sa najmanje 10 lokalnih i nacionalnih medija; sertifikovati Gornje Podunavlje kao lokaciju za snimanje filmova od strane Filmske asocijacije Srbije; izrada Android aplikacija za zaštićena područja – SRP Gornje Podunavlje).